

RECENZIJOS

doi: 10.15388/Baltistica.56.1.2425

Vytautas Kardelis, **Arealinis tipologinis lietuvių tarmių kompleksiš-
kumas**, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018, 299 p.

Lingvistikos, kaip ir bet kurio kito mokslo, tiesos nėra neginčijamos ir absoliučios. Senosios teorijos nuolat verifikuojamos naujų kartų tyrėjų, o kartais jų išvis atsisakoma ir skelbiamos naujos teorinės įžvalgos, kitaip interpretuojančios tiriamų kalbinių reiškinių esmę, struktūrinius ryšius, prigimtį ir kaitą. Vytautas Kardelis savo monografija „Arealinis tipologinis lietuvių tarmių kompleksiškumas. Aukštaičiai“ (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018) taip pat tikisi sužadinti konstruktyvias lingvistų, ypač lietuvių tarmių tyrėjų, diskusijas, kurių pastaruoju metu vis dar trūksta. Jo nuomone, „lietuvių dialektologijos siekiamybė turėtų būti požiūrių įvairovė, įvairiapusių diskusijų galimybė, tos pačios empirinės medžiagos tyrimas, paremtas įvairiomis teorinėmis ir metodologinėmis prielaidomis, net ir skirtingos tos pačios empirinės medžiagos interpretacijos ir, žinoma, tarpdalykiškumas“ (p. 6). Kitaip tariant, tradicinių ir modernių tyrimų kryptį sintezė galėtų atskleisti objektyvesnę dabartinės lietuvių kalbos, jos tarmių padėtį ir pasiskatinti naujų metodologinių strategi-

jų radimąsi Lietuvoje. Dalis naujosios monografijos idėjų jau buvo skelbta ankstesniuose autoriaus straipsniuose (žr. Kardelis 2016; 2017; 2017a), tačiau kompleksinis aukštaitiškojo arealo tyrimas iš karto sukėlė įvairių reakcijų tarp lietuvių tarmių tyrėjų, ypač fonologų.

Svarbiausias aptariamą monografijos tikslas yra pateikti naują metodologinę prieigą lietuvių kalbos tarminio variantiškumo tyrimams, remiantis iki šiol lietuvių dialektologijoje sukaupia empirine medžiaga, surinkta iš tarmių tekstų rinkinių, mokomųjų leidinių bei kitų šaltinių. Esminį knygos naujumą, V. Kardelio nuomone, sudaro dvi idėjos: 1) tipofobinio požiūrio keitimas tipofiliniu, t. y. siekimas tipologizuoti lietuvių tarmes; 2) nagrinėjamų reiškinių kompleksiškumas, t. y. siekimas atsiriboti nuo konkrečių šnektų ar ypatybių ir pateikti apibendrintą aukštaičių ploto vaizdą. Tikslui pasiekti keliama nemažai uždavinių: 1) interpretuoti europinį dialektologijos kontekstą, nurodyti svarbesnius šio mokslo interesus, paradigminius ir metodologinius lūžius;

2) trumpai panagrinėti lietuvių dialektologijos diskursą ir kontekstą, išryškinti interesus ir tyrimo paradigmas; 3) suformuluoti ir apibūdinti teorinius ir metodologinius tyrimo principus; 4) pateikti kritinę empirinės medžiagos ir šaltinių apžvalgą; 5) sumodeliuoti kokybines bazines aukštaičių vokalizmo sistemas, išnagrinėti jas modifikuojančius fonologinius reiškinius; 6) sumodeliuoti kiekybines bazines aukštaičių vokalizmo sistemas, išnagrinėti jas modifikuojančius fonologinius reiškinius; 7) aptarti bazinę aukštaičių konsonantizmo sistemą ir ją modifikuojančius fonologinius reiškinius; 8) pasiūlyti aukštaitiškosios diasistemos arealinio tipologinio kompleksškumo modelį bei rekomendacijų tolesniems tyrimams. Atlikdamas tyrimą, autorius tipofilinį mąstymą ir požiūrį į kalbą kaip į komunikacinę sistemą derino su struktūralizmo teorinėmis nuostatomis. Atraminiai analizės mechanizmo įrankiai yra nagrinėjamosios sistemos narių vokalizmo kiekybė, kokybė, kiekybės ir kokybės tarpusavio santykis bei kirčio įtaka kiekybei ir kokybei. Teigiama, jog analizė atlikta remiantis Alekso Girdenio lietuviškosios fonologijos mokyklos principais (p. 76). Tačiau pastebėtina, kad minėtų kriterijų ne visuomet nuosekliai laikomasi. Be to, iš akių išleista liko dar vieno supersegmentinio elemento – priegaidės – įtaka vokalizmo kiekybei ir kokybei.

Monografiją sudaro prologas, penkios dėstomosios dalys, išvados ir rekomendacijos, epilogas, literatūros ir

šaltinių sąrašas, sutrumpinimų sąrašas, transkripcijos ženklų paaiškinimai bei santrauka anglų kalba. Ją skaitant, juntamas didaktiškumas. Tačiau autorius pažymi, kad tokį stilių pasirinko tikslingai, galvodamas apie studentus, mokslo kalbos tyrimus atliekančius lingvistus ir kitokį požiūrį atskleisiančių tyrimų perspektyvą. Sąmoningai jis atsisakė ir žemėlapių bei kitų vizualizacijos priemonių, o remdamasis moderniąja teorine lingvistika – ir pateikti gausių empirinės medžiagos pavyzdžių.

Monografijos pirmojoje dalyje, kuri labai plati ir kurią turbūt labiau tiktų laikyti įvadu, apžvelgiami dialektologijos tyrimų kontekstai, be kurių, autoriaus nuomone, vargu ar pavyktų pagrįstai ir objektyviai kalbėti apie dialektologijos mokslo naujoves. Pastebima, kad „korektiška diskusija gali vykti tik tarp tos pačios metodologinės paradigmos narių tos pačios metodologinės paradigmos lauke“ (p. 12). Visų pirma glaustai aptariamas europinis kontekstas – vokiečių, šveicarų bei austrų dialektologijos tradicija, mokyklos ir interesai, paradigmniai ir metodologiniai lūžiai. Romaniškoji ir anglosaksiškoji dialektologijos kryptys, su lietuvių dialektologija turinčios kur kas mažiau sąsajų, iš esmės tik paminimos. Pasak autoriaus, vokiškajai ir apskritai europinei dialektologijai būdingą raidą geriausiai nusako Heiricho Löfflerio (1986) išsakyta mintis apie perėjimą *nuo dialekto dialektologijos prie kalbėtojo dialektologijos dialekto* (p. 31). Toliau akcentuojami svarbiausi lietuvių

dialektologijos raidos ir plėtros momentai, atkreipiamas dėmesys į reikšmingos įtakos turėjusius istorinius ir sociokultūrinius veiksmus. Lietuviškasis dialektologijos kontekstas lyginamas su europiniu, daugiausiai dėmesio skiriant lingvistiniam ir su juo susijusiam klasifikavimo interesui. Daroma išvada, kad iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos lietuvių dialektologijos tyrimų kryptis sutapo su vyravusia Europoje, tačiau vėliau buvo priversta pasukti savarankišku keliu. Tad komunikatyvinis-pragmatinis lūžis, Europoje prasidėjęs apie 1970 m., Lietuvą pasiekė keliais dešimtmečiais vėliau. Apibendrinant pastebima, kad lietuvių dialektologija perėjo tris raidos etapus: tradicinė dialektologija → struktūrinė dialektologija → naujoji dialektologija. Autoriaus požiūris šiek tiek skiriasi nuo pateiktojo Danguolės Mikulėnienės monografijoje, skirtoje lietuvių tarmėtyros genezei ir raidai (žr. Mikulėnienė 2018, I dalis).

Šioje monografijos dalyje V. Kardeelis atkreipia dėmesį ir į keletą diskusinių lietuvių dialektologijos klausimų: lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos terminų hierarchinės struktūros netikslumus, kai kuriuos neklasifikacinius terminus, klasifikacinių ypatybių pasirinkimo patikimumą, kintančias šnektų ribas (p. 38–51). Be abejonės, pritartina minčiai, kad šiandien Alekso Girdenio ir Zigmo Zinkevičiaus 1966 m. paskelbtos lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos vadinti *naująja* jau netinka, nes nuo jos paskelbimo praėjo daugiau nei pusšimtis metų.

Autorius, be abejo, teisis ir dėl terminų *tarmė*, *patarmė*, *šnekta* chaotiško vartojimo lietuvių dialektologijos darbuose. Tarp dialektologų šis klausimas minėtas jau ne kartą (apžvalgą žr. Kvašytė 2005), apie tai yra rašęs ir pats V. Kardeelis su bendraautore (Kardelis, Stakutytė 2015). Terminų reikšmės iš tikrųjų nebuvo aiškiai apibrėžtos ir minėtosios 1966 m. klasifikacijos sudarytojų, todėl hierarchinėje struktūroje atsirado netikslumų, pavyzdžiui, *tarme* vadinama ir *aukštaičiai*, ir *vakarų aukštaičiai*, o *šnekta* – ir *rytų aukštaičiai panevėžiskiai*, ir Pasvalio apylinkių kalbinis variantas. Tačiau „Lietuvių kalbos enciklopedijoje“ (LKE) siūloma keturnarė klasifikacijos terminų hierarchinė struktūra (*tarmė* > *patarmė* > *šnekta* > *pašnektė*), kuriai autorius pritaria, taip pat nėra visiškai tiksli. Tarkime, terminas *šnekta* yra per smulkus pavadinti dideliame tarminiam arealui (pavyzdžiui, rytų aukštaičiams uteniškiams arba vakarų aukštaičiams šiauliškiams), į kurį įeina smulkesnių tarmių darinių. Dialektologijos darbuose ir plačiojoje vartosenoje *šnektos* samprata jau nusistovėjusi – tai nedidelės vietovės, paprastai siejamos su konkrečiu gyvenamuoju punktu (miestu, miesteliu, kaimu, bažnytkaimiu ir pan.), gyventojų kalbos atmaina, besiskirianti nuo gretimų vietovių konkrečiomis ypatybėmis, dažniausiai smulkiau nedaloma, žr. pavyzdžius internete: *Lazūnų šnekta*, *Lyduokių šnekta*, *gelgaudiškinių šnekta*, *zanavykų šnekta* ir t. t. Mokslo kalboje sunkiai įsivaizduojami (ir grei-

čiausiai klaidingai suprantami, nes įsigalėjusi tradicija dabar yra visai kitokia) būtų junginiai *uteniškių šnekta*, *telšiškių šnekta* ir pan.

Terminas *pašnektė* irgi sunkiai priimtinas vartoti ta reikšme, kuri siūlo ma autoriaus. Viena vertus, jis dirbtinis, gyvajai vartosenai visai nežinomas (LKŽe iš gyvosios kalbos su šiuo žodžiu nepateikta nė vieno pavyzdžio), nelabai prigijęs ir mokslo darbuose. *Kelmės* ar *Utenos pašnektė* skambėtų gana keistai, jei jau vartotume, šiuo terminu derėtų apibrėžti tik pačių smulkiausių gyvenamųjų vietovių kalbos atmainą. Terminai *tarmė* ir *šnekta* įvairioje literatūroje iki šiol vartoti daugiareikšmiškai, kartais ir sinonimiškai, tačiau tai labai retai trukdo suprasti mokslo publikacijų turinį. Tais atvejais, kai kokiam nors tikslui prireikia labai griežtos terminų hierarchijos, trūkstamoje grandyje (tarp *tarmės* ir *patarmės*) galėtų būti tinkami sudėtiniai terminai *patarmių grupė* ar *patarmių būrys*, nes rytų ar vakarų aukštaičius, šiaurės ar pietų žemaičius sudaro po kelias (bent po dvi) patarmes.

Diskutuotina ir kita problema – ar apskritai įmanoma nubrėžti tikslias tarmių, patarmių ar šnektų ribas? Juk diferencinės ypatybės ir pagal jas sudaromos klasifikacijos yra sutartinės. Aptariamojoje monografijoje (p. 47) ir minėtame V. Kardelio ir E. Stakutytės straipsnyje siūloma vilniškius skirti į šiaurės rytų ir pietryčių, o šiauliškius, anykštėnus ir panevėžiškius – į šiaurinius ir pietinius (Kardelis, Stakutytė 2015, priedas).

Niekas neabejoja dėl šių patarmių arealų skirtingų ypatybių, prireikus mokslo darbuose jie atskirai ir aprašomi. Tačiau įsivesti siūlomą oficialų smulkesnį skirstymą greičiausiai nebūtų tikslinga. Pirmiausia, jis neapimtų visų lietuvių kalbos patarmių. Autoriaus akivaizdžiai daugiau dėmesio skiriama jo geriau pažįstamoms patarmėms – rytų aukštaičiams, o kitos aukštaičių patarmės nemėginamos skirstyti. Analogiškai galima būtų skirti ir kauniškius – į šiaurinius ir pietinius (pagal galūnių trumpinimą arba žemutinių balsių fonemų skaičių), pietų aukštaičius – į vakarinius ir rytinius (pagal balsių *é*, *o* atvirumo / uždaramo laipsnį); kitose patarmėse irgi yra aiškiai išsiskiriančių arealų. Tačiau ar ne per smulkus ir neracionalus (kiekvieno arealo vis kitos skiriamosios ypatybės) būtų toks tarmių skirstymas?

Antroji monografijos dalis skirta ligi šiol atliktų dialektologijos tyrimų ideologijai ir metodologijai aptarti. Autoriaus supratimu, jas nulėmė du dalykai, vienijantys visas tris lietuvių dialektologijos paradigmas: klasifikacinis interesas ir įsitikinimas, kad lietuvių kalbos plotui būdinga didelė tarminė diferenciacija. Jis kritiškai vertina įvairių kartų dialektologų išsakytą teiginį *Lietuvoje tarmių gausu* ir teigia, kad kalbinė įvairovė konstruojama ne objektyvios tikrovės pagrindu, o remiantis tarmių klasifikacija. Dėl to atsiradęs ir struktūrinis atomizmas: atskiri dialektologiniai vienetai aptariami pagal struktūralizmo metodologiją, tačiau palaikoma didelės

diferenciacijos idėja, dominuoja skirtybių ir (pa)tarmių ribų paieška, t. y. kalbinio ploto fragmentavimas. Šis požiūris esą senstelėjęs ir neatitinka tikrovės. Autorius mano, kad nuo jo ideologiškai iš esmės nenutolo ir naujojo veikalo apie XXI a. pradžios lietuvių tarmes (žr. TARMĖS XXI) rengėjai. V. Kardelio nuomone, diskutuotina, kiek ypatybės ir jų ribos atskleidžia objektyvų lietuvių kalbos ploto vaizdą. Tačiau jis palankiai vertina tai, kad naujosios dialektologijos paradigma patikrino skiriamųjų ypatybių stabilumą ir ėmėsi tikslinti (pa)tarmių ribas. Be to, klasikinės ideologijos ir modernaus naujosios dialektologijos aparato dermė atvėrė recenzuojamoje monografijoje siūlomos tyrimų krypties perspektyvą, kurios anksčiau nebuvo.

Siekdamas dekonstruoti nuomonę apie didelę lietuvių kalbos tarmių diferenciaciją, autorius remiasi keliais bendraisiais teoriniais-metodologiniais principais ir su jais susijusiais konkrečiais empirinės medžiagos mechanizmais bei įrankiais. Visų pirma, laikomasi austrų lingvisto ir Salzburgo dialektometrijos mokyklos atstovo Hanso Goeblio (1986) pasiūlytos idėjos apie tipofobiją ir tipofiliją: tipofobiška tyrimų kryptis juda įvairių skirtumų, klasifikavimo, smulkinimo, atskirų ypatybių nagrinėjimo keliu, o tipofiliškas mąstymas ieško reiškinį panašumų ir stengiasi juos susieti vienus su kitais, palyginti ir apibendrinti, linkęs į tarpdalykiškumą. Monografijoje V. Karde-

lis remiasi tipofilijos konceptu, tačiau neatmeta ir lietuvių dialektologijoje vyraujančio tipofobiško mąstymo reikalingumo ir naudingumo. Jis pastebi, kad visiškai galima ir abiejų požiūrių sintezė. Kita atraminė teorinė-metodologinė idėja – arealinio tipologinio kompleksiško konceptas – pasiskolinta iš vokiečių lingvisto Alfredo Lamelio (2013). Jo manoma, kad klasifikavimas saugo kalbinės erdvės hierarchiją, o su ja susijęs kompleksiškas stipriai redukuojamas. Lietuvių dialektologijoje ši idėja iki šiol dar nebuvo diskutuota. Galiausiai trečiasis teorinis-metodologinis principas yra metaforų MND (*miškas, nuošalė, dronas*) konceptas. Pasak autoriaus, lietuvių dialektologija vis dar tiria tik atskirus medžius, ieško įdomesnių ir išsiskiriančių, bet neapėpia viso miško vaizdo. Tad jis siekia atsiriboti nuo klasifikacijų, skiriamųjų ypatybių, (pa)tarmių ribų ir aprašyti panašumus dinamiškai, tarsi pakilęs virš miško. V. Kardelis svarsto, kad be lietuvių dialektologijoje jau įvykusių dviejų lūžių – teorinės minties išgalėjimo ir požiūrio į variantiškumą kaitos, galėtų atsirasti dar ir trečiasis – kompleksinis požiūris. Monografijoje empirinė medžiaga aptariama pasitelkiant diasistemos konceptą ir keturnarį kalbos architektūros modelį, tiksliau – jo diatopinį ir iš dalies diastratinį komponentus.

Su daugeliu lietuvių ligšiolinių dialektologijos paradigmų apibūdinimų, žinoma, tenka sutikti, tačiau monografijoje kiek dirbtinai akcentuojama tako-

skyra tarp ankstesnių tarmėtyros darbų ir naujojo požiūrio. Juk negalima iš karto prieiti prie antrojo, apibendrinamojo, etapo, neatlikus „inventorizacijos“ tyrimų. Tomis pačiomis V. Kardelio metaforomis kalbant, vargiai būtų įmanoma tipologizuoti *miško medžius*, prieš tai neištyrus jų būdingųjų ypatybių. Pakilęs *dronu* aukštai virš miško, pamatytum tik apibendrintą žalią plotą ir, jei iš anksto nežinotum, kas jį sudaro, nelabai ką galėtum išsamiau apie jį pasakyti. Atsitraukimas ir pasižiūrėjimas iš tolo, kaip ir gilinimasis į konkretų reiškinį iki smulkmenų ar jo raidos istorijos analizė, yra lygiaverčiai tyrimo būdai ir negali egzistuoti vienas be kito. Nederėtų akiai priešinti klasifikavimo ir tipologizavimo kaip mokslinio tyrimo būdų. Autoriaus teigiama, kad bet kuri klasifikacija sudaro tarmių kompleksiskumą, susmulkina bendrą vaizdą ir t. t. (p. 70 ir kt.). Tačiau prieš klasifikuojant tiriamuosius objektus, neišvengiamai būtina išsiaiškinti jų tarpusavio sąveiką, hierarchiją ir pan. Juk klasifikavimas nėra tik objektų suskirstymas, pirmiausia – tai jungimas į tam tikras grupes pagal bendrus požymius. Atsiverskime bet kurį žodyną ir rasime nurodyta: *klasifikacija – skirstymas grupėmis pagal bendrus požymius; tipologija – klasifikavimas (!) pagal tipus* (DLKŽe).

Gana nemažas trečiasis skyrius skirtas empirikai, be kurios lietuvių kalbos diasistemos arealinio-tipologinio kompleksiskumo analizė negalėtų apsieiti. Jame pateikiami svarbiausi teoriniai ir

metodologiniai empirinės medžiagos kaupimo principai, užrašymo būdai, nurodomi jų trūkumai ir privalumai. Daugiausia dėmesio skiriama XX a. ir XXI a. pradžioje paskelbtų tarminių tekstų transkribavimui aptarti. Taikliai pastebima, kad skirtingi tekstų užrašymo būdai glaudžiai susiję su teorinėmis ir metodologinėmis lietuvių tyrėjų nuostatomis, todėl iš pradžių jie, pavyzdžiui, buvo derinami prie (pa)tarmės fonologinės sistemos, neatspindėtas variantiškumas. Atkreipiamas dėmesys ir į tarptautinės fonetinės abėcėlės reikalingumą. Be to, lietuvių dialektologijoje nėra tradicijos apie empirinės medžiagos rinkimo metodologiją diskutuoti teoriniu aspektu. Autoriaus išsakytam kritiniam empirinės medžiagos šaltinių (garso įrašų ir tekstų archyvų, duomenų bazių, kitų skaitmeninių išteklių) vertinimui tenka pritarti – jų prieinamumas ir duomenų paieškos patogumas vartotojams tebėra siektinas tikslas. Aptariant serijai „Tarmių tekstynas“ priklausančių ir kitų tarminių tekstų rinkinius liko nepaminėti leidiniai Baltarusijoje gyvavusioms ir tebegyvuojančioms lietuviškoms Lazūnų ir Ramaškonų šnektoms reprezentuoti (Tuomienė 2008; LŠT). Be to, klaidingai nurodyta, kad „Tarmių tekstyno“ pagrindas yra „Lietuvių kalbos atlasas“ (LKA). Iš tikrųjų ši serija rengiama pagal „Europos kalbų atlaso“ („Atlas Linguarum Europae“) punktų tinklą, kurio vienas punktas apima kelis „Lietuvių kalbos atlaso“ punktus. Netikslus ir teiginys dėl NORM'o kriterijaus taikymo

visuose šaltiniuose – naujausiuose darbuose į tyrimų lauką jau patenka ne tik vyriausiosios, bet ir vidurinės bei jaunesniosios kartos informantai. Skyriaus pabaigoje aptariami įvairūs tretiniai šaltiniai, keliama tekstų autentiškumo problema ir trumpai pristatomos fonologinės „tarmių gramatikos“.

Ketvirtajame skyriuje pateikiama lietuvių kalbos aukštaitiškosios diasistemos fonologinė analizė, kuri, pasak autoriaus, susideda iš keturių etapų. Pirmiausia apžvelgiami ankstesni fonologiniai tyrimai, pristatomos patarmių ir šnektų vokalizmo sistemos. Nors monografijoje skiriama dėmesio aptariamų fonologinių schemų verifikavimui (p. 131–139), bandoma spręsti probleminius fonologinės interpretacijos klausimus, tačiau apskritai yra per aklaipasitikiama fonemų ir alofonų nustatymu pamatiniuose darbuose. Toks autoriaus pasirinkimas suprantamas – norint apibrėpti visą lietuvių kalbos aukštaitiškąjį plotą, neišvengiamai tenka remtis kitų tyrėjų atliktais darbais, tačiau į juos derėtų žiūrėti kritiškiau.

Kai kuriais atvejais kyla abejonių ir dėl pačių vokalizmo schemų perteikimo tikslumo. Pavyzdžiui, pateikiant Astos Kazlauskienės sudarytas pietinių kauniškių (zanavykų ir kapsų) vokalizmo fonologines sistemas, I ir II schemose nurodomos trijų ilgumų žemutinės balsinės fonemos, bet po to teigiama, kad jos yra tik dviejų ilgumų (p. 116). Be to, II schemoje netiksliai nurodytos ir trumpųjų balsių žemutinės fonemos –

priešakinės /e/, kaip ir kitų ilgumų priešakinių žemutinių balsių, kapsai neturi. Aptariant šiaurinių kauniškių fonologinę sistemą, žemutinės pusilgės fonemos jau minimos, nors jų ir zanavykų žemutinių balsių padėtis visiškai vienoda (plg. I ir III schemas, p. 116). Abejotina ir Klaipėdos krašto aukštaičių vokalizmo sistemos interpretacija, kai viena fonologinė schema (VI) pritaikoma visam plotui (p. 118–119). Tikrai ne visose šio ploto šnektose kaip savarankiškos fonemos egzistuoja atvirieji balsiai [i], [u] (jie nuosekliai tariami sutrumpėjusiose galūnėse tik rytinėje dalyje) ar ilgieji balsiai [e], [o] (vakarinėje dalyje jie sistemingai dvibalsinami kaip žemaičių plote) (plačiau žr. Vaišnienė, Bakšienė 2014). Vakarų aukštaičių šiauliškių VII ir IX schemose (p. 119–120) pateiktos aukštutinių balsių pusilgės fonemos /i./, /u./ yra tik kirčiuotos pozicijos trumpųjų balsių ilginimas (žr. Kazlauskaitė 2005, 10–11). Kalbant apie rytų aukštaičius, taip pat daugelyje schemų nurodomos ir pusilgės fonemos, tačiau nesvarstoma, ar iš tikrųjų visos patarmės turi tris fonologinius balsių ilgumus. Pietų aukštaičių šnektų vokalizmo schemose (X–XIII) /a./, /a/ pateko ne prie užpakalinių, o prie priešakinių fonemų (p. 121–123). Į X schemą nepagrįstai įtraukti ir fonemų /o./, /e./ alofonai. Šie ir kiti nepaminėti netikslumai, kurių yra nemažai, kelia abejonių dėl autoriaus vėliau pateikiamų vokalizmo fonologinių sistemų interpretacijų patikimumo. Apibendrinamas V. Kardelis

teigia, kad iš viso pateikiamos 26 vokalizmo schemas, labiau tinkamos vadinti baziniais atskirų šnektų modeliais.

Norint išsiaiškinti bazinių modelių konstravimo mechanizmą, modeliavimo logiką, motyvus ir argumentaciją, tenka pereiti trečiąjį etapą – atlikti fonologinių tyrimų rezultatų verifikaciją. Tad atskirame poskyryje nagrinėjamos trys problemos: periferinės fonemos, žemutinio pakilimo balsinių fonemų kiekybės fonologinis statusas, dviejų ir trijų fonologinių ilgumų vokalizmo sistemų egzistavimas. Recenzijos autorių nuomone, viena iš aktualiausių problemų, į kurią derėtų dar kartą atkreipti visų lietuvių tarmių fonologijos tyrėjų akis – *pusilgių balsių fonemų* ir su jomis susijusių *pusilgių skiemenų* egzistavimo klausimas lietuvių kalbos tarmėse, šiuo atveju, tik aukštaitiškajame areale. Atskirai reikėtų kalbėti apie nežemutinių ir žemutinių balsių fonologinę interpretaciją, nes jų padėtis ir santykiai tarmėse nevienodi, tačiau iš esmės tai yra „to paties galo“ problema.

Dėl fonologinės balsių kiekybės lietuvių tarmėse lingvistinėje literatūroje buvo diskutuojama ilgą laiką, tačiau XX a. pabaigoje, diskusijas argumentuotai apibendrinus Birutei Jasiūnaitėi ir Aleksui Girdeniui (1996), buvo teigiama, jog trys fonologiniai ilgumai būdingi rytų aukštaičiams uteniškiams, kupiškėnams, daliai vilniškių ir anykštėnų. Kitaip tariant, toms patarmėms, kur stipriausioje kiekybės atžvilgiu relevantinėje pozicijoje – kirčiuotame

žodžio gale – susidarė sąlygos kontrastuoti trijų ilgumų balsiams: čia neilginami kirčiuoti trumpieji (kaip ir daugelyje lietuvių šnektų, pvz.: *visì, visùs, visàs, pelès*; senoviniai kirčiuoti ilgieji balsiai galūnėse tariami kaip pusilgiai su viduriniu ar kirstiniu cirkumfleksinės priegaidės alotonu, pvz.: *gaidì.s, namù., katė.s, namž;* ilgaisiais kirčiuoti balsiai galiniuose skiemenyse buvo laikomi susiaurėjus istoriniams nosiniams *q, ɣ* arba dėl patarmių morfologinio trumpėjimo susidarius antrinėms galūnėms, pvz.: *kasùs ~ kasàs, akřs ~ į akìs, žemė.s ~ į žemès*. Kitose pozicijose – kirčiuotuose negaliniuose skiemenyse ir nekirčiuotuose – minėtose patarmėse dažniausiai reguliariai vartojami tik dviejų ilgumų balsiai (kirčiuotoje negalinėje – pusilgiai ir ilgieji, nekirčiuotoje – trumpieji ir pusilgiai). Abiejose pozicijose galimai pasitaikantys ir trečiojo ilgumo balsiai, pvz.: *ràstum, vèstum* ar *gřvà, dçràs*, to laikotarpio darbuose aiškinti įsivedant „silpnojo ir stipriojo“ bei „dviviršūnio kirčio“ sąlygas (plačiau žr. Jasiūnaitė, Girdenis 1996). Nors ši fonologinė interpretacija mūsų dienomis taip pat reikalauja pagrįstesnės verifikacijos (pavyzdžiui, derėtų eksperimentiškai ir ypač audiciškai patikrinti, kiek realus yra žodžio galo trijų ilgumų balsių kontrastas), tačiau atkreiptinas dėmesys, kad autorių ji buvo taikoma pirmaisia rytiniams rytų aukštaičiams. Vakarinėje rytų aukštaičių dalyje (panevežiškių, širvintiškių plote) ir vakarų aukštaičių šiauliškių patarmėje įprastai buvo

identifikuojami du fonologiniai ilgumai. Aptariamojoje V. Kardelio monografijoje pusilgiai nežemutiniai balsiai kaip savarankiškos fonemos minimi ir šiauliškių šiaurinėje, ir pietinėje dalyje (VII ir IX schemas), širvintiškių (XXIII schema), panevėžiškių pietinėje dalyje (XXIV schema). Tačiau šiauliškių Pašuvio šnekte (VIII schema) ir šiaurinėje panevėžiškių dalyje (XXV, XXVI schemas) pusilgės fonemos nepateikiamos. Žinoma, autorius visur remiasi šnektų aprašais, tačiau ar galėtų būti, kad, pavyzdžiui, šiauliškių šiaurinėje ir pietinėje dalyje pusilgės fonemos /i./, /u./ egzistuotų, o Pašuvio šnekte arba visai šalia šiaurinių šiauliškių esančiose šiaurinėse panevėžiškių šnektose jau nebe? Greičiausiai bus nutikę taip, kad darbai, kuriais rėmėsi V. Kardelis, buvo ir parašyti skirtingais laikotarpiais, ir skirtingų autorių. Galų gale, kaip ir pripažįstama monografijoje, ne vienas autorius keliuose darbuose keitė savo nuomonę... Rezultatų verifikacijos skyriuje autorius bando aptarti kai kurių apžvelgiamų tyrimų fonologinių interpretacijų nelygumus ir pagrįsti nuomonę dėl trijų fonologinių ilgumų aukštutinių balsių posistemyje (p. 137–138 ir t. t.), tačiau į tai monografijoje atsižvelgta per mažai.

Atskirai minėtinas dar keblenis aukštaičių patarmių žemutinių balsių fonologinės traktuotės klausimas. Tiek iš autoriaus pateikiamų schemų (p. 116–129), tiek iš bandymų verifikuoti šios klasės balsių fonologinių tyrimų rezultatus (p. 132–136) akivaizdu,

kad čia skirtingų autorių darbuose priversta nemenkai košės, tą padėtį dialektologams–fonologams būtinai reikia taisyti. Pagirtina, kad monografijos autorius išsamiai aptaria šį klausimą, analizuo-damas beveik visas iki šiol dialektologijos darbuose šiuo klausimu pateiktas nuomones. Esminę žemutinių balsių posistemo problemą sudaro vis dar diskutuotinas dėl kirčio pailgėjusių trumpųjų [á], [è] fonologinis statusas. Žvelgiant sistemiskai, šių balsių fonologinė interpretacija neturėtų iš esmės skirtis nuo aukštutinių balsių posistemo, nes jų santykiai visiškai analogiški – visi nekirčiuotos pozicijos trumpieji balsiai, atsidūrę kirčiuotoje, pailgėja. Skirtumas tarp aukštutinių ir žemutinių balsių labiau fonetinis – žemutiniai padėtinio ilgumo balsiai linke ilgėti stipriau tose patarmėse, kurios turi ir nesusiaurėjusius istorinio ilgumo balsius *q*, *ɛ*. Iš klausos tikrai sunku šiuos garsus atskirti, plg.: *rá.stas* ir *rā.stas*, *patrė.še.s* ir *patrē.še.s*. Kaip pastebi ir V. Kardelis, skirtingos kilmės balsių kiekybės ir net kokybės netapatumas keliose vakarų aukštaičių (nes tik jiems iš aukštaičių būdingi nesusiaurėję *q*, *ɛ*) šnektose XXI a. pradžioje buvo patvirtintas eksperimentiniais darbais (p. 134). Vis dėlto pripažintina, kad šie skirtumai nėra labai patikimi, ne veltui bendrinės kalbos sistemoje jie laikomi ilgaisiais, kirčiuojant tvirtagališkai. Prie eksperimentinių žemutinių balsių tyrimų dialektologams dar tikrai vertėtų sugrįžti, galbūt labiau atsigręžiant į rytų aukštaičių šnektas ir, pavyzdžiui,

lyginant žemutinius pailgėjusius balsius su aukštutiniaisiai pusilgiais [i.], [u.] Jei paaiškėtų, kad jie visi yra labai panašios trukmės, taip dar labiau būtų atskleistas šio reiškinio sistemiskumas ir nuoseklumas. Šiuo atveju nėra labai svarbu (ne bent transkribuojant), iki kokio laipsnio žemutinio pakilimo balsiai [a], [e] linke fonetiškai ilgėti – iki pusilgio ar ilgojo. Fonologiškai ilgaisiais jie negali būti laikomi visų pirma todėl, kad neturi esminio ilgojo balsio požymio – skiemenyse, kurių pagrindą sudaro padėtinio ilgumo balsiai, negalima priegaidžių opozicija, šie skiemenys priegaidės iš viso neturi (išsamų teiginio pagrindimą žr. Girdenis 2002), pvz.: *ká.sa*, *ké.pa*. Plg. skiemenis su istorinio ilgumo balsiais: *káqstas* : *rāqstas*, *spréqstas* : *skéqsta* ir t. t. – juose galimas priegaidžių kontrastas, tad tokie balsiai neabejotinai yra ilgieji (žr. Girdenis 2003, 196). Ši klausimo dalis turbūt nėra vienam fonologui nekelia abejonių. Kas kita – ar pailgėję [á.], [é.] turėtų būti laikomi savarankiškais, pusilgėmis fonemomis ar tik trumpųjų balsių alofonais? Mūsų supratimu, fonologinė traktuotė taip pat turėtų nesiskirti nuo aukštutinių pailgėjusių balsių – *kasù* : *ká.sa* yra visai tas pats modelis, kaip ir *visùs* : *ví.sas*. Tai yra paprasčiausias kiekybinis kirtis, kuris vakarų aukštaičių kauniškių sistemoje egzistuoja tik žemutinių balsių posistemyje, o kitų aukštaičių – ir nežemutinių, taigi ir visi pailgėję balsiai turėtų būti laikomi tik trumpųjų balsių alofonais, vartojamais kirčiuotoje negalinėje pozicijoje.

Monografijoje V. Kardelis kritikuoja alofonišką reiškinio interpretaciją, vadindamas ją autorių „žingsniu atgal“, laiko ją nepatikima dėl sumišimo su diachronijos dalykais (p. 135–136). Iš esmės alofonišką žemutinių balsių interpretaciją griaua tos anksčiau minėtos „išimty“, kai kirčiuotuose negaliniuose skiemenyse galimi trumpieji, nepailgėję balsiai. Tokiais atvejais tarsi iš tikrųjų galimas trijų ilgumų (*q*, *ę* nesiaurinančiose patarmėse) kontrastas, plg.: *kásti* : *ká.stas* : *ká.stas*, *trėštu.* : *trė.šo.* : *trėštas* ir t. t. Šiuo atveju irgi reikėtų laikytis sistemiskumo – tokių kirčiuotų neilgėjančių atvejų esama ir aukštutinių balsių posistemyje, ir traktuoti juos reikėtų vienodai. Jei tuos, griežtai morfologiškai apribotus ir patarmėse sudarančius gana aiškų baigtinį sąrašą, atvejus aiškinsime morfologijos ir ypač prozodijos raidos ypatybėmis, turėsime vienokią tiriamųjų vienetų fonologinę interpretaciją, jei ne – kitokią. Čia primintina dar ir tai, kad anksčiau aptartų aukštutinių balsių atveju tris aukštaičių fonologinius ilgumus skyrę autoriai iš esmės rėmėsi ne kirčiuoto kamieno, o kirčiuoto žodžio galo pozicija ir būtent pagal joje esantį kontrastą nustatė fonemas (Jasiūnaitė, Girdenis 1996, 186, 2 lent.). Be to, fonologiškai savarankiškais laikyti pusilgiai balsiai šioje pozicijoje vartojami ne atsiradę iš pailgėjusių trumpųjų – tai prigimtinio ar istorinio ilgumo balsiai, žodžio gale praradę dalį savo trukmės. Jei nebūtų šios kontrastinės žodžio galo pozicijos, o tik

kamiene pailgėję kirčiuoti trumpieji balsiai, tikrai abejotina, ar dėl tų riboto skaičiaus morfologinės prigimties išimčių būtų išskirtos savarankiškos pusilgės fonemos. Pusilgių balsių fonologinio savarankiškumo klausimas neatsiejamas nuo pusilgių skiemenų problemos. Kaip žinome, bendrinėje lietuvių kalboje kirčiuoti skiemenys gali būti trumpieji ir ilgieji, pastarųjų funkcinis požymis – pagrindas priegaidžių opozicijai, trumpuosiuose kirčiuotuose skiemenyse tokia opozicija negalima (Girdenis 2003, 274). Išskyrus savarankiškas pusilgės fonemas, neišvengiamai iškyla pusilgio skiemens funkcinio požymio klausimas – akivaizdu, kad toks skiemu taip pat nesudaro pagrindo priegaidžių opozicijai, kuo tada jis skirtųsi nuo trumpojo skiemens? Recenzijos autorių nuomone, visose aukštaičių patarmėse tiek pusilgiai balsiai [i.], [u.], tiek [a.], [e.] yra tik pailgėję trumpųjų fonemų /i/, /u/, /a/, /e/ alofonai kirčiuotose pozicijose, tačiau neabejotinai pripažintina, kad šis klausimas turėtų būti dialektologų dar įvertintas iš naujo.

Poskyryje apie prozodijos įtaką vokalizmui išsakytos mintys jau buvo skelbtos anksčiau (žr. Kardelis 2017a). Autoriaus teiginiams dėl „menkų dalykų“ replikuota Aleksejaus Andronovo ir Rimos Bakšienės (2018) atsiliepime apie šį autoriaus straipsnį, todėl recenzijoje apie tai nebekalbama. Įdomus yra V. Kardelio susikurtas principas „etimologiškai trumpieji balsiai visada trumpi, etimologiškai ilgieji balsiai visada ilgi“

(p. 141), kuris puikiai tinka anksčiau aptartoms pailgėjusių balsių fonologinio statuso problemoms išspręsti. Tik gaila, kad šio principo monografijoje laikomasi nenuosekliai.

Išnagrinėjus struktūrinius fonologinių vokalizmo sistemų panašumus ir skirtumus, jos subendrinamos. Tačiau šiame skyriuje pateikiamos kai kurios interpretacijos yra diskutuotinos. Pirmiausia monografijoje keistai suprantamos esminės *fonemos* ir *alofono* sąvokos. Pradedamas fonologinių schemų bendrinimo dalį, V. Kardelis stebisi, kodėl ankstesniuose darbuose, kuriais jis remiasi, autoriai atskirai neaptarė kirčiuotos ir nekirčiuotos pozicijos fonemų: „fonemų inventorių ir distribucija kirčiuotoje ir nekirčiuotoje pozicijoje nėra vienoda (visur pabraukta mūsų – R. B., A. L.). Vadinasi, būtų naudinga ir kokybiniu, ir kiekybiniu aspektu atskirai panagrinėti fonemas abiejose pozicijose ir nustatyti elementų jose fonologinį statusą. Svarbiausias šios analizės objektas turi būti ne tiek distribucija, kiek kirčiuotosios ir nekirčiuotosios pozicijos fonemų fonologinis santykis ir fonologinė interpretacija“ (p. 163). Dar plg.: „Žemutinio ir vidutinio pakilimo fonemas fonologiškai reikia traktuoti kaip konkuruojančius fakultatyvinius variantus, nes jie distinktyvinės funkcijos neatlieka“ (p. 185). Kas turima galvoje, kalbant apie kirčiuotos ir nekirčiuotos pozicijos „fonemų inventorių“? Panašu, kad autorius monografijoje, kaip ir ankstesniuose publikuotuose straipsniuose, nedaro skir-

tumo tarp kalbos sistemos ir kalbėjimo akto bei segmentinio ir supersegmentinio kalbos lygmens (plačiau žr. Andronovas, Bakšienė 2019). Juk *fonemų inventorius* yra kalbos sistemos dalis, apimanti visas kalbai ar šnektai būdingas fonemas, tai baigtinis fonologijos tyrimų metodais nustatytų fonemų sąrašas (Girdenis 2003, 56). Pagal klasikinę fonologijos teoriją negali būti taip, kad vienokį fonemų inventorių turime kirčiuotoje pozicijoje, kitokį – nekirčiuotoje, juk tai yra tų pačių fonemų alofonai, vieni vartojami kirčiuoti, kiti – nekirčiuoti. Ir visų minimų darbų autoriai tikrai yra aptarę šiuos alofonus. Apskritai, jei jau kalbama apie fonemas, tai kokį dar jų fonologinį statusą reikia nustatyti? Fonologinį statusą reikia ir galima nustatinti tik garsų, garsinių vienetų, įtartinų garsinių segmentų, bet ne fonemų.

Monografijoje daug vietos skirta aptarti fonemų *mutacijos* ir *neutralizacijos* reiškiniams, bet jų samprata irgi sukėlė abejonių. Pavyzdžiui, aptariant nuo kirčio nepriklausančius reiškinius, teigiama, kad daugelyje aukštaičių patarmių absoliučioje žodžio pradžioje vyksta žemutinių balsių opozicijos *a : e* struktūrinė neutralizacija (p. 203). Tačiau juk patarmėse, kur absoliučioje žodžio pradžioje vartojami tik *a* tipo balsiai, nebelikę nė vienos pozicijos, kur *a : e* kontrastuotų, todėl ir žemutinių fonemų eilės opozicijos čia iš viso nėra. Neutralizacijos ir defonologizacijos sąvokos daug kur vartojamos vos ne sinonimiškai: „žemutinių balsių opozicijos

yra neutralizuotos ir defonologizuotos“ (p. 118); „Seirijų šnektej nematyti opozicijos *e : a* neutralizacijos“ (p. 122); „Dieveniškųjų šnektej neatsispindi *a : e* neutralizacija“ (p. 124) ir kt. Tačiau šio reiškinio nebetinka vadinti neutralizacija, tai jau yra defonologizacija – visiškas fonemų opozicijos išnykimas (Girdenis 2003, 217).

Konsonantizmo skyriuje (p. 234–248) teigiama, kad jo fonologinė sistema nėra išsamiai ir kompleksiskai tyrinėta, o esami aprašai atomistiniai ir grynai fonetiniai. Tad autorius, suregistravęs konsonantizmo fonetinių inventorių ir aptaręs svarbiausias fonologines opozicijas (*skardumo : duslumo, nepalatalizacijos : palatalizacijos*), pateikia bazinę aukštaitiškosios diasistemos fonologinę konsonantizmo sistemą. Toliau trumpai apžvelgiami šią sistemą modifikuojantys reiškiniai, laikomi priebalsių distribucijos apribojimais, ir fakultatyviniai priebalsių fonemų variantai. Daroma išvada, kad labiausiai aukštaitiškosios diasistemos plotą diferencijuoja nepalatalizuotų ir palatalizuotų *S* klasės priebalsių ir afrikatų neutralizacija, iš dalies ir defonologizacija.

Atlikto tyrimo išvadose V. Kardelis pateikia lietuvių kalbos aukštaitiškosios diasistemos modelį, remdamasis makrosistemų ir mikrosistemų principu, kalbinių reiškinių struktūrine hierarchija ir jų diatopine distribucija. Rekomendacijose autorius siūlo diskutuoti jo siūlomą dialektologijos tyrimų perspektyvą, paskelbtą atskiru straipsniu (Kardelis

2016). Kaip tipologinių tyrimų rezultatai jis regi pamatinių lietuvių kalbos tarmių sistemos struktūrų sinchroninius modelius, vizualizuotus skaitmeniniuose žemėlapiuose. Tačiau dėl tyrimo spragų šių modelių tikslumu galima suabejoti. Žinoma, pagirtinas autoriaus noras į lie-

tuvių tarminę medžiagą pasižiūrėti plačiau, apibendrinant, tačiau laikyti vieninteliu teisingu aukštaitiškojo lietuvių kalbos ploto modeliu šio tyrimo nedėrėtų. Tai veikiau yra pirmasis bandymas įžiebt diskusijas ir paspartinti dialektologinės minties raidą.

LITERATŪRA

Andronovas, Aleksejus, Rima Bakšienė 2018, „Lingvistinis ruduo“? Pastaba dėl Vytauto Kardelio straipsnio „Trys klausimai dėl lietuvių kalbos prozodinės sistemos“, *Lietuvių kalba* 12.

DLKŽe – Stasys Keinys (red.), *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, 7 pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012 (elektroninis variantas: 2015, atnaujinta versija: 2017), <http://lkiis.lki.lt/dabartinis>.

Girdenis, Aleksas 2002, Dėl kirčiuotų pusilgių balsių prozodijos, *Baltistica* 32(2), 211–213.

Girdenis, Aleksas 2003, *Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Goebel, Hans 1986, Typophilie und Typophobie. Zu zwei problembeladenen Argumentationstraditionen innerhalb der Questionen ladina, in G. Holtus, K. Ringger (Hrsg.), *Raetia antiqua et moderna. W. Th. Elwert zum 80. Geburtstag*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 513–536.

Jasiūnaitė, Birutė, Aleksas Girdenis 1996, Trys rytų aukštaičių uteniškių fonologiniai balsių ilgumai, *Baltistica* 31(2), 181–199.

Kardelis, Vytautas 2016, Septyni lietuvių dialektologijos žingsniai, *Lietuvių kalba* 10.

Kardelis, Vytautas 2017, Arealinis tipologinis lietuvių kalbos tarmių kompleksiskumas, *Lietuvių kalba* 11.

Kardelis, Vytautas 2017a, Trys klausimai dėl lietuvių kalbos prozodinės sistemos, *Lietuvių kalba* 11.

Kardelis, Vytautas, Emilija Stakutyte 2015, Iš lietuvių dialektologijos raidos, *Lietuvių kalba* 9.

Kazlauskaitė, Rūta 2005, *Šiauliškių patarmės pietinių šnektų tekstai ir komentarai*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

Kvašytė, Regina 2005, Lietuvių ir latvių tarmės: terminija ir žodynai, in Genovaitė Kačiuškienė, Regina Kvašytė, Anna Stafecka, Janina Švambarytė (red.), *Baltų kalbų tarmės: rašytinis palikimas (konferencija)*, Šiauliai: Šiaulių universitetas, 112–123.

Lameli, Alfred 2013, *Strukturen im Sprachraum. Analysen zur arealtypologischen Komplexität der Dialekte in Deutschland*, Berlin, Boston: Walter de Gruyter.

LKA – Kazys Morkūnas (red.), *Lietuvių kalbos atlasas* 1–3, Vilnius: Mokslas, 1977–1991.

LKE – Vytautas Ambrazas, Kazys Morkūnas (red.), *Lietuvių kalbos enciklopedija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008.

Löffler, Heinrich 1986, Sind Sozialekte neue Dialekte? Zum Aufgabenfeld einer nachsoziolinguistischen Dialektologie, in Albrecht Schöne (Hrsg.), *Kontroversen, alte und neue. Akten des VII. Internationalen Germanistenkongresses, Göttingen 1985*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 232–239.

Mikulėnienė, Danguolė 2018, *Lietuvių tarmėyra: genėzė, raida ir paradigminiai lūžiai 1: Ikitarmėtyrinis laikotarpis. Lietuvių tarmėtyros pradžia: tarmių skyrimas, tyrimų perspektyvų užuomazgos ir jų tipai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.

LKŽe – Gertrūda Naktinienė (red.), *Lietuvių kalbos žodynas 1–20 (1941–2002)*, elektroninis variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005, <http://www.lkz.lt/>.

LŠT – Nijolė Tuomienė, Jurgita Ja-

roslavienė (red.), *Lazūnų šnektos tekstai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013.

TARMĖS XXI – Danguolė Mikulėnienė, Violeta Meiliūnaitė (red.), *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas (žemėlapiai ir jų komentarai)*, Vilnius: Briedis, 2014.

Tuomienė, Nijolė 2008, *Ramaškonių šnektos tekstai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Vaišnienė, Daiva, Rima Bakšienė 2014, *Klaipėdos krašto aukštaičiai: tekstai ir kontekstai (+CD)*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Rima BAKŠIENĖ,
Asta LESKAUSKAITĖ
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5
LT-10308 Vilnius
Lithuania
[rima.baksiene@lki.lt]
[asta.leskauskaite@lki.lt]